

*Корчевська О. К., магістрант НУБіП України (м. Київ)
Романюк І. М., кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки та інформаційних
технологій в освіті НУБіП України (м. Київ)*

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ

У статті розкрито проблеми дітей, засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та об-грунтовано зміст соціальної роботи, спрямованої на їх соціальну реабілітацію.

Ключові слова: альтернативні покарання, ресоціалізація, соціальна реабілітація, неповнолітні право-порушники, соціальна робота.

В статье раскрываются проблемы детей, осужденных к наказаниям, не связанным с лишением свободы, и обосновывается содержание социальной работы, направленной на их социальную реабилитацию.

Ключевые слова: альтернативные наказания, ресоциализация, социальная реабилитация, несовершенно-летние правонарушители, социальная работа.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Останнім часом в Україні спостерігається зростання злочинності неповнолітніх. Кількість злочинів, що скоєні неповнолітніми повторно за період з 2012 по 2014 роки, збільшилася на 30 % [9]. Подібна тенденція спостерігається на фоні економічної кризи та загострення соціальних проблем суспільства. Це в черговий раз указує на актуальність пошуку ефективних засобів попередження та подолання соціально-економічних чинників протиправної поведінки неповнолітніх і в процесі профілактики дитячої злочинності, й у процесі ресоціалізації підлітків, які вже вчинили злочини. Особливої уваги заслуговують діти, засуджені до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. На 1 квітня 2013 року на обліку Кримінально-виконавчої інспекції перебувало 6022 неповнолітніх, засуджених до громадських робіт або звільнених від відбування покарання з випробуванням, що складає 80,5 % усіх засуджених неповнолітніх [2]. Після винесення судом вироку ці діти продовжують перебувати в тих самих умовах, що й у період скоєння злочину, отже, без компенсації негативного впливу соціально-економічних чинників та подолання несприятливого впливу середовища їхня ресоціалізація не може вважатися успішною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій за темою. Проблеми впливу соціальних чинників на фор-мування протиправної поведінки дітей у сучасному суспільстві розкривалися в роботах Н. Андреева і Ю. Тараканова, К. Бартола, О. Змановської, А. Долгової, В. Оржеховської, О. Пилипенка, І. Шинкаренко та ін. Дослідники виокремлюють такі макросоціальні чинники протиправної поведінки дітей, як негативні прояви

соціально-економічних процесів (поширення безробіття, зубожіння населення тощо); неефективне функціонування інститутів соціалізації, соціального контролю, дозвілля, соціального захисту; загострення соціальних конфліктів у суспільстві; соціальна дискримінація представників певних соціальних груп; соціальна нерівність. Негативний вплив цих чинників на неповнолітніх не є прямим і не призводить безпосередньо до скоєння ними протиправних учинків. Вони опосередковуються безпосереднім оточенням підлітка і проявляються як його сімейні й особисті проблеми. Злочин може виступати і способом подолання проблем, викликаних соціальними чинниками, і реакцією на фрустрацію, викликаною неспроможністю їх подолати іншим чином. Кримінальне покарання або перебування на обліку правоохоронних органів у разі іспитового терміну не вирішує цих проблем, а натомість спричинює нові, пов'язані і з стигматизацією, фрустрацією потреб, обмеженням можливостей.

На потребу подолання соціальних чинників дезадаптації неповнолітніх засуджених, як на одне з ключових завдань їхньої ресоціалізації, вказує багато сучасних дослідників. І. Парфанович наголошує на необхідності об'єднання зусиль правоохоронних органів, установ виконання покарання та со-ціальних служб, спрямованих на усунення причин та умов, які сприяють скоєнню повторних злочинів неповнолітніми, засудженими умовно. Серед можливих профілактичних заходів дослідниця виділяє забезпечення зайнятості й організацію дозвілля засуджених, контроль за дотриманням їхніх прав, соціально-правовий патронаж сімей засуджених [7]. Л. Кевлова розкриває можливості профілактики

протиправної поведінки дітей та соціальної підтримки неповнолітніх, які відбули покарання, засобами соціальної роботи, зокрема, розкриваючи такі її форми, як проведення просвітницької роботи, навчання дітей життєвих навичок, представництво інтересів дітей у різних інстанціях, діяльність кризових центрів та притулків для неповнолітніх [4]. Н. Максимова аналізує діяльність системи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, спрямованої на ресоціалізацію засуджених неповнолітніх [6]. Л. Мороз та співавтори досліджували регіональну модель трирівневої профілактики правопорушень дітей і молоді, третій рівень якої (третинна профілактика) спрямований на реабілітацію й інтеграцію неповнолітніх, які скоїли злочини, у громаду шляхом створення сприятливого середовища й усунення в ньому чинників протиправної поведінки. Одним з елементів моделі, на думку дослідників, є спільна діяльність державних і муніципальних служб (освіти, соціальної роботи, соціального захисту) [10].

Як ми бачимо, одним із ключових ресурсів подолання або компенсації впливу соціальних чинників протиправної поведінки неповнолітніх, засуджених за скоєння злочину, вважають дослідники, виступає соціальна робота з ними та їх оточенням. Діяльність соціальних служб є звичним елементом західної практики ресоціалізації правопорушників, засуджених до альтернативних покарань. Натомість в Україні цей напрям соціальної роботи перебуває на етапі становлення, отож зміст і методи цієї діяльності в наших умовах потребують теоретичного обґрунтування та практичної апробації.

Мета статті - виокремлення предмета й обґрунтування змісту основних напрямів соціальної роботи з неповнолітніми, засудженими до покарань, альтернативних позбавленню волі.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи предмет соціальної роботи з особами, засудженими до альтернативних покарань, потрібно виходити з того, що вона є складовою частиною діяльності з ресоціалізації, спрямованої на повернення засудженого до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві [5], а отже має вирішувати завдання ресоціалізації засуджених. Проте такі завдання можуть бути вирішені за допомогою інших засобів впливу (контроль за поведінкою засуджених, проведення з ними виховної, психокорекційної та індивідуально-профілактичної роботи) та здійснюватись

інституціями, не пов'язаними із соціальною роботою (правоохоронними органами, установами виконання покарання, виховними закладами тощо). Отже, предмет соціальної роботи з неповнолітніми, за-судженими до альтернативних покарань, має відрізнятися від предмета інших видів діяльності з їх ресоціалізації, а зміст соціальної роботи - узгоджуватися зі змістом діяльності інших установ ресоціалізації неповнолітніх засуджених.

Для досягнення мети ресоціалізації особи, засудженої за скоєння злочину, слід усунути чинники, що заважають її поверненню до самостійного загальноприйнятого життя відповідно до соціальних норм, подолати чинники, які підштовхують її до правопорушень, та сформувати в засудженої особи та в її оточенні умови, необхідні для ведення законотворчого життя. Отож, завданнями ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, є корекція особистісних рис неповнолітніх, що утруднюють їх соціальну адаптацію, та формування в них знань, умінь і якостей, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві; усунення або нейтралізація негативного впливу на неповнолітніх із боку найближчого оточення та захист неповнолітніх від стигматизації; формування в неповнолітніх внутрішніх механізмів стримування від асоціальних учинків та цінностей, пов'язаних із законотворчим життям; надання їм допомоги в подоланні особистісних проблем, пов'язаних з умовами життєдіяльності, взаємовідносинами, особистим само-визначенням, у тому числі спричинених кримінальним покаранням; забезпечення доступності для таких неповнолітніх легітимних засобів задоволення потреб; посилення їх інтегрованості в позитивні соціальні відносини та залучення до соціальнокорисної діяльності.

Соціальна робота із сім'ями, дітьми і молоддю є діяльністю, спрямованою на соціальну підтримку сімей, дітей та молоді, забезпечення їхніх прав і свобод, поліпшення якості життєдіяльності, задоволення інтересів і потреб [1]. До функцій соціальної роботи з неповнолітніми, засудженими до альтернативних покарань, належать: захист їх від порушення прав, дискримінації і стигматизації, створення умов для подолання проблем і задоволення потреб та набуття необхідних для цього навичок, відновлення та посилення позитивних соціальних зв'язків. Виконання цих функцій можна віднести до соціальної реабілітації – виду соціальної

роботи, спрямованої на відновлення здатності до виконання основних соціальних функцій та успішного соціального життя. Виконання ж завдань, пов'язаних із вихованням, корекцією та розвитком особистості в межах соціальної роботи можливе лише через надання окремих соціальних послуг, отже, не може мати системного характеру і має здійснюватись іншими суб'єктами ресоціалізації. Крім того, до предмета соціальної роботи з ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до альтернативних покарань, належать умови їх життєдіяльності, взаємовідносини, проблеми та потреби.

Виходячи з указанного, соціальна робота з неповнолітніми, засудженими до покарань, альтернативних позбавленню волі, залежно від потреб, проблем і умов ресоціалізації, може передбачати:

- діагностику психологічних чинників проблем і конфліктів неповнолітнього та надання йому та його батькам консультацій із питань поліпшення взаємовідносин з оточенням;

- надання допомоги неповнолітньому в оволодінні навичками, необхідними для подолання проблем і вирішення міжособистісних конфліктів;

- консультування неповнолітнього з питань запобігання адиктивної поведінки й отримання медичної допомоги в лікуванні соматичних проблем;

- консультування неповнолітнього та його батьків із питань соціально-правових питань;

- представництво інтересів неповнолітнього та його сім'ї в різних установах та організаціях і здійснення заходів із захисту їх прав;

- залучення неповнолітнього до спортивно-оздоровчої, технічної і художньої діяльності, до громадських організацій;

- надання неповнолітньому та його батькам інформації, необхідної для подолання проблем і задоволення потреб;

- надання матеріальної допомоги сім'ї неповнолітнього засудженого, якщо вона перебуває у скрутних матеріально-побутових умовах;

- допомогу в працевлаштуванні неповнолітнього та членів його сім'ї;

- соціальний супровід сім'ї неповнолітнього.

Соціальна робота з неповнолітніми, засудженими до альтернативних покарань, має базуватися на об'єктивній оцінці соціальної ситуації, проблем і потреб неповнолітнього та його сім'ї. За потребою може проводитися соціальне інспектування.

Через те, що в значній кількості засуджених неповнолітніх проявляється поєднання декількох різних проблем одночасно, соціальна робота з ними має являти собою комплексну соціальну реабілітацію, а не надання окремих соціальних послуг. Доцільне застосування методу ведення індивідуального випадку, соціального супроводу самого неповнолітнього та його сім'ї.

Оскільки проблеми неповнолітніх, засуджених до альтернативних покарань, і чинники їх соціальної дезадаптації належать до різних сфер особистості та життєдіяльності, виникає питання взаємодії установ й організацій, залучених до соціальної роботи з ними. У більшості західноєвропейських країн основні функції нагляду і соціальної реабілітації таких засуджених виконує спеціалізована соціальна служба – служба пробачії [3]. Проте кримінально-виконавча інспекція (далі – КВІ) - орган, що здійснює в Україні покарання, не пов'язані з позбавленням волі, не є соціальною службою і для вирішення окремих завдань соціальної реабілітації засуджених залучає інші служби, установи, громадські організації. На сьогодні системна взаємодія щодо соціальної роботи з засудженими налагоджена між КВІ і центрами соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді [8]. Проте така їхня взаємодія відбувається не у формі спільної координованої діяльності, а у формі переадресації, що не дозволяє організувати ресоціалізацією засудженого як цілісний процес, у якому нагляд за його поведінкою і проведення з ним виховної й індивідуально-профілактичної роботи будуть пов'язані із соціальною реабілітацією та наданням необхідних соціальних послуг. З іншого боку, для вирішення окремих завдань соціальної реабілітації (надання матеріальної допомоги, здійснення заходів соціального захисту, працевлаштування, психологічна діагностика і консультування) можливості центрів соціальних служб обмежені, і доцільним є постійне залучення фахівців установ соціального захисту, служб зайнятості, психологічної служби системи освіти, служб у справах дітей. Проте останні зосереджені переважно на виконанні своїх основних професійних функцій і не завжди узгоджують свою роботу з неповнолітніми засудженими.

Висновки. Серед неповнолітніх, засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, досить поширеними виявились особистісні конфлікти і проблеми взаємовідносин, матеріально-побутові проблеми, проблеми зайнятості, фізичного здоров'я, залежності, порушення прав. Невирішення цих проблем протягом

тривалого часу може поглибити соціальну дезадаптацію неповнолітніх, посилити їх агресію і спричинити скоєння нових злочинів.

Отже, для оптимізації соціальної реабілітації неповнолітніх, засуджених до альтернативних покарань, слід створити засобами соціальної роботи спеціалізовану соціальну службу, що поєднувала б функції нагляду за неповнолітніми та їх соціальної і психологічної реабілітації та мала б у своєму

штаті всіх фахівців, необхідних для цього, або налагодження мультидисциплінарної командної роботи фахівців різних служб із конкретними випадками неповнолітніх, засуджених за єдиним планом і за координацією однієї з установ. Обидві моделі потребують методичного опрацювання та практичної апробації, що може бути завданням подальших досліджень.

Література

1. Закон України Про соціальну роботу з дітьми та молоддю [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2558-14>
2. Інформація про чисельність осіб, які знаходяться на обліку у органах кримінально-виконавчої інспекції станом на 1 квітня 2011 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=82421&cat_id=51096
3. Вілдфілд, Д. Вступ до служби пробації / Д. Вілдфілд. - К. : Атіка, 2004. - 236 с.
4. Кевлова, Л. В. Разработка и использования современных методов и средств при проведении профилактики подростковой преступности / Л. В. Кевлова // Сучасні правові проблеми профілактики та розкриття злочинів, які скоюються неповнолітніми : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (26 квіт. 2002 р.) / гол. ред. Ю. Л. Титаренко. - Донецьк : ДІВС, 2002. - С. 11-25.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1129-15>
6. Максимова, Н. Ю. Соціально-психологічні аспекти проблеми гуманізації судочинства та кримінально- виконавчої системи / Наталія Юрїївна Максимова. - К. : ЗАТ - "ВІПОЛ", 2005. - 100 с.
7. Парфанович, І. Система виховної роботи з умовно засудженими неповнолітніми : навч. посіб. / Іванна Парфанович. - Т. : ТИПУ, 2005. - С. 175.
8. Порядок взаємодії кримінально-виконавчої інспекції і центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо забезпечення соціального супроводу і контролю за поведінкою дітей та молоді, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, звільнені від відбування покарання з випробуванням або умовно-дostroково [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1159-08>
9. Стан та структура злочинності в Україні (2011-2013 р.р.) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/374130>
10. Сучасні стратегії міліції щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх : навч. посіб. / Л. І. Мороз, Р. Г. Коваль, Н. М. Прокопенко [та ін.]; за наук. ред. Л. І. Мороз. - К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. - 220 с.

Korchevskaya O. K., mahystrant

Romanyuk I. M., candidate of pedagogical sciences, associate professor

RE-SOCIALIZATION OF CHILDREN WHO HAVE NOT ATTAINED THE AGE OF MATURITY, RELEASED FROM PUNISHMENT WITH TEST

The article represents the problems of juveniles, convicted to alternative punishments, and grounds the content of social work aimed on their social rehabilitation.. Defining the subject of social work with persons convicted to alternative punishments must proceed from the fact that it is an integral part of re-socialization activities aimed at returning sentenced to conventional self-regulatory social life in society, and therefore should solve the problems of re-socialization of convicts. To achieve the goal of re-socialization of a person convicted of a crime should be eliminated factors preventing his return to independent living generally accepted in accordance with social norms, to overcome the factors that pushed her to the offenses, and convict and in the form in its environment the conditions necessary for the conduct of law-abiding life. Therefore, the tasks of re-socialization of juveniles sentenced to penalties not involving deprivation of liberty, is to correct the personality traits of juveniles which impede their social adaptation and the formation of their knowledge, skills and qualities needed to succeed in life in society; elimination or neutralization of negative influence on minors from the immediate environment and the protection of minors against stigmatization; formation at minors internal mechanisms of deterrence against antisocial behavior and values associated with a law-abiding life; assist them in overcoming personal problems related to the conditions of life, relationships, personal self-determination, including those caused by criminal penalties; ensuring access to such minors legitimate means to meet the needs; strengthening their integration into positive social relationships and involvement in socially useful activities.

Key words: alternative punishments, re-socialization, social rehabilitation, juvenile delinquents, social work.